

висновок, що в умовах кризи державної влади самосуди є об'єктивною даністю, збільшення їх кількості може слугувати однією з ознак кризи державної влади, та/або свідчити про неефективність судової влади в державі.

Ключові слова: самосуд, самоправство, період української революції 1917–1921 рр., перехідні держави.

Резюме

Иванова А. Ю. Кризис власти и внесударственные судебные органы в период украинской революции 1917–1921 гг.

Проанализированы способы осуществления судебной функции в период кризиса государственной власти на материалах периода украинской революции 1917–1921 гг. Выделено два наиболее распространенных способа: 1) самосуд и самоуправство; 2) чрезвычайная юстиция. Сделан вывод, что в условиях кризиса государственной власти самосуд есть объективной данностью. Увеличение количества самосудов может служить одним из признаков кризиса государственной власти, и/или свидетельствовать о неэффективности судебной власти в государстве.

Ключевые слова: самосуд, самоуправство, период украинской революции 1917–1921 гг., переходные государства.

Summary

Ivanova A. Crisis of the State power and non-state courts during the Ukrainian revolution of the 1917–1921th.

Analyzed ways to implement the judicial function in times of crisis of state power on the material period of the Ukrainian revolution of 1917–1921. Determines two ways: 1) lynching and arbitrariness and 2) Emergency justice. It is concluded that in the transition states lynching is objective reality. Increasing the number of lynching can be one of the signs of the crisis of the government, and / or evidence of the ineffectiveness of the judiciary in the State.

Key words: lynching, arbitrariness, the Ukrainian revolution of the 1917–1921th., transition state.

УДК 340.12 (477)

Є. Д. КОПЕЛЬЦІВ-ЛЕВИЦЬКА

*Єлизавета Деонізіївна Копельців-Левицька,
кандидат юридичних наук, доцент Дрогобицького
державного педагогічного університету імені
Івана Франка*

РЕАЛІЗАЦІЯ ГУМАНІСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В ОПОЗИЦІЇ ПРАВОВИХ СИСТЕМ СХІД-ЗАХІД

Ментальність українського народу, як і будь-якого етносу взагалі, відображається не лише у змісті національної правової системи, й, як ми вже зазначили, у правовому стилі її функціонування. Власне ці два аспекти прояву ментальності виступають водночас критеріями визначення приналежності українців і як етносу, і як держави до тієї чи іншої глобальної правової системи.

Правові системи можна означити в рамках аксіологічного співвідношення між правом і справедливістю. Правом – у сенсі узагальненого розуміння як прав людини, і справедливістю як ключовою проблемою співвідношення між людьми. При цьому варто наголосити, що актуальність двох частин зазначеного співвідношення з часом

Цей факт доводиться констатувати із жалем, бо, як зазначають дослідники, ніколи ще концепція прав людини не мала такої ваги і авторитету й водночас не була предметом скепсису та критики, як у наш час. З одного боку, права людини вважаються добрим і справедливим «спільним ідеалом» для всіх, «нормативним мірилом», що претендує на універсальну і безумовну концепцію у всьому світі, а з іншого – риторичною фігурою, за якою приховують не надто привабливий реальний стан справ, прикриттям подвійних стандартів і всякого роду цинічних імперіалізмів¹.

З утвердженням справедливості в сьогоденних умовах так само не все гаразд. Потреба в ній не лише не зникла, й набуває гострої форми, особливо серед незахищених верств населення. Хоча один з найавторитетніших у сучасному світі філософів права – Поль Рікер стверджує: «Наше перше входження у сферу права хіба ж не визначається вигуком: «Це несправедливо!» Такий вигук є виразом обурення непропорційними розподілами, обмінами, винагородами, які наше обурення, оголошуючи несправедливими, прагне компенсувати перешкодою, що полягає в бажанні помсти, тобто у прагненні вчинити справедливо щодо самого себе, нехай навіть додаючи до насильства нове насильство і до страждань нові страждання»².

Отже, можна стверджувати, що на сьогоднішній час ідеальної моделі (ідеальної за практичним утіленням, а не за уявленим ідеалом) втілення прав людини і справедливості все ще не створено. А те, що створене, є моделлю, гуманістичний потенціал якої лише розгортається у напрямі до ідеалу. Наголошуємо на цьому через те, що маємо на меті з'ясувати гуманістичний потенціал українського національного права. А оскільки виявити його можливо лише за умови типологічного порівняння його з відповідним потенціалом

глобальних правових систем, то вважаємо за необхідне підкреслити недоліки, наприклад, європейської системи права.

Особливості менталітету українського народу та його рис досліджувалися здебільшого представниками неюрідичних наук. Вказаної проблематики торкалися у своїх працях В. Антонович, М. Грушевський, М. Драгоманов, Б. Кістяківський, М. Костомаров, П. Куліш, О. Кульчицький, В. Липинський, О. Потебня, Д. Чижевський, П. Чубинський, М. Шлемкевич тощо. Окремі аспекти правового менталітету в своїх працях висвітлювали українські вчені (Л. Бойко, Ю. Оборотов, І. Ісаєв, В. Синюков та інші), які у своїх працях розкривають євразійський шлях розвитку правової системи України. Тому вважаємо за потрібне проаналізувати гуманістичний потенціал українського правового менталітету в контексті аналізу опозиції правових систем Схід–Захід з філософсько-правового погляду.

Завдання даного дослідження – охарактеризувати реалізацію гуманістичного потенціалу правової системи України в опозиції правових систем Схід–Захід.

Український народ дійсно творився і функціонував на межі Сходу та Заходу, а отже, увібрав у себе західні і деякі східні ментальні риси. Хоча деякі явища, з якими пов'язується конституювання таких рис, формувалися саме праукраїнцями. Чимало дослідників, серед яких С. Сегада, І. Кузич-Березовський та інші, подібно до О. Губка, підкреслюючи внесок праукраїнців у витворення сучасної європейської культури та цивілізації, наголошують: «... Праукраїна дала світові не лише письмо, плуг, колесо, металургію, але й закони і право... Велич Трипільського феномену і культури його соціальних почуттів чи не найбільше виразилася в його форсованому просуванні до шляхетного, справедливого суспільства. Тим-то на наших теренах з трипільських часів практично не знали рабства. А там, де українці протягом тривалого часу продовжували залишатися господарями своєї долі, вони по суті не зраджували тим демократичним, республіканським принципам, що були вироблені ще за Трипілля. Ця психологія народовладдя, вічевої демократії панувала і за Київської Русі, і за Козаччини»³.

Якщо мати на увазі вислів Л. Гумільова про те, що саме «правила поведінки – стереотипи (історична традиція) становлять корінну відмінність членів одного етносу від іншого»⁴, то зовсім не випадковим в українців загальнонародним «став ідеал лицаря, воїна, захисника правди і справедливості. Недарма, – як зазначає академік Я. Ісаєвич, – популярними були ікони святого архистратига архангела Михаїла, Юрія Змієборця, Дмитра Солунського, на яких вони зображені як воїни... Йдеться про утвердження ідеї не лише боротьби зі злом, а й про перемогу добра»⁵.

Саме в цьому, з нашого погляду, виявляється гуманістичний сенс і водночас потенціал української ментальності, що знайшов відображення в українській правовій системі та стилі її функціонування. Можна стверджувати, що це був усвідомлений вибір українців. Адже «відоме філософсько-етичне вчення, згідно з яким людина, що прагне бути моральною, повинна мати при цьому свободу вибору, у тому числі й можливість бути аморальною. У цьому випадку, – зазначає відомий філософ права В. Бачинін, – її (людини) крок назустріч добру буде результатом дійсно вільного рішення, а значить може розцінюватись як цілком моральний вчинок»⁶.

Доброта і як її наслідок – доброзичливість є для українців навіть не проблемою вибору, це органічний стан їхньої ментальності. Благодатна природа, родючі землі, поміркований клімат сформували українця людиною м'якою і добродушною. У його ментальності ніколи не було переконання, що життя – це завоювання місця під сонцем, бо під сонцем він жив завжди.

Навпаки, у ставленні до сусідів українець виявляє архетип допомоги і якусь дивну довірливість. Геродот згадує, що мешканці лісостепу на північ від Чорного моря завжди були раді надати притулок сусідам, на яких «напали змії». Добрий відгук про праукраїнців залишили й візантійські автори: «Вони не погані й зовсім не злостиві... Із тими, хто приходить до них і користується їхньою гостинністю, вони ласкаві в поведінці, немов із давніми приятелями»⁷. Тому не дивно, що візантійське християнство, яке прийняла Київська Русь, прийшло на ґрунт благодатний і не було для неї першовідкривачем добра і любові. Саме це мав на увазі академік Б. Рибаків, коли писав: «Грецьке християнство застало в 980-і роки на Русі не сільське знахарство, а дуже розвинуту язичницьку культуру зі своєю міфологією, пантеоном головних богів, жерцями і, швидше всього, зі своїм язичницьким літописанням...»⁸.

Українське землеробство стало базовою сферою світосприйняття, коли людина у довірливому, лагідному діалозі з природою у процесі буття формує психоповедінкову основу вдачі, – вважає С. Павлюк⁹. На цій основі розвивається ментальність, що, за висловом Є. Онацького, «виявляється позбавленою агресивної активності... і наскрізь емоційною, що є, – як вважає дослідник, – великий дар Божий, бо вона (емоційність – Є. К.-Л.) лежить в основі кожного мистецтва, кожної творчості...»¹⁰. Б. Цимбалістий переконаний, що саме ця риса визначила особливо гуманне ставлення українців до родинного і подружнього життя¹¹.

Семантичне наповнення слова «мир» у давньоруській мові, за дослідженням філософа В. Горського, пов'язане не лише з міжкнязівськими, а й з міждержавними відносинами. У давньоукраїнському розумінні, мир – це спокій, але не лише як стан внутрішнього буття народу. Заради миру-спокою, щоб уберегти українців від нападу ворогів, князь Олег погоджувався щорічно сплачувати їм контрибуцію. А для того, щоб закріпити цю міжнародного характеру домовленість мусив бути укладеним – «мир – угода», яку б однаковою мірою розуміли обидві сторони. Саме так називалися угоди між Руссю і Візантією, саме «миром», тобто договорами – угодами характеризувалися літописцем стосунки руських князів зі своїми народами-сусідами¹².

При цьому, всупереч твердженню про визначальну роль візантійського фактора для Русі, не меншою мірою виявлялося взаємотягання Русі і Західної Європи. Про це промовисто свідчать шлюбні союзи, що пов'язували родини київських князів з правлячими європейськими династіями. За підрахунками Н. Баумгартена, із 36 шлюбних союзів Рюриковичів, укладених лише в упродовж XI ст., 8 припадає на Німеччину, 2 – на Францію, 5 – на Скандинавські країни й Англію, 7 – на Польщу, 6 – на Угорщину, 3 – на половців і лише 2 – на Візантію¹³.

Ми не випадково охарактеризували такі риси ментальності українського народу, як доброта, ненасильство чи миролюбність. Саме вони яскраво демонструють зв'язок ментальності українського народу з європейською ментальністю на протигагу ментальності східній, азійській.

Із зазначеного випливає, що гуманістична спрямованість правової свідомості українського народу мала бути суттєвою, щоби йти у ногу з відповідними уявленнями про право тогочасних європейців. Крім того, правовий гуманізм українського народу в середньовіччі часто виявлявся більш акцентованим, ніж європейський. Наприклад, брак виразної агресивності спостерігаємо у недорозвиненості в українців такої форми інстинкту боротьби як помста. На цей факт звернув увагу наш сучасник В. Янів. Аналізуючи ментальність українського народу, він зазначив: «Помста, яка в деяких місцях Європи збереглася досі (у XX ст. – Є. К.-Л.), на Русі була скасована законом в XI столітті, – і додає з погляду предмета нашого дослідження дуже суттєвий штрих. – Ця реформа, безперечно, віддзеркалювала настрої населення»¹⁴.

Аналогічно можна розцінювати інститут покарання: у праукраїнців він набирав гуманістичних рис ще на світанку історії. Покарання мало місце за злочини, але, на відміну від тодішньої Європи, – не ціною людського життя чи калічення людини. В українців основним було майнове покарання. Навіть за вбивство боярина можна було відкупитися грошима. Смертної кари не було. Вочевидь, з одного боку, можна припустити, що українці нібито такі грошолюбні, що готові заробляти на смертях співвітчизників, а з іншого, – припустити, що наші предки розуміли цінність і самоцінність людського життя. Смертна кара була введена на бажання духівництва за закордонними зразками лише за часів Володимира Великого, однак незабаром її скасували. Напевно, вона таки не відповідала правовій ментальності нашого народу. А найважчим покаранням була конфіскація майна за вбивство з умислом, за повторну крадіжку, підпал. А те, що пізніше, в литовсько-руську добу, відбулося посилення карності посилення карності, у тому числі й запровадження смертної кари, є наслідком не прояву правової ментальності українського народу, а наслідуванням ним західноєвропейських зразків¹⁵.

Однак не менш істинним є твердження, що гуманістичний потенціал української правової системи часто виявлявся вищим від європейського. Наприклад, брак виразної агресивності спостерігаємо в недорозвитку такої форми інстинкту боротьби, як помста. На цей факт звернув увагу наш сучасник В. Янів. Аналізуючи українську національну ментальність, він зазначав: «Помста, яка в деяких місцях Європи збереглася досі (у XX ст. – Є. К.-Л.), на Русі була скасована законом в XI столітті. І додає, з погляду предмета нашого дослідження, дуже суттєвий штрих. – Ця реформа, безперечно, відбивала настрої населення»¹⁶.

Аналогічно можна розцінювати юридичний акт покарання - в українців він набрав дуже лагідних рис ще на світанку їхньої історії. Його гуманістичний потенціал проявлявся у тому, що покарання мало місце, але, на відміну від тодішньої Європи, не ціною людського життя. В українців основною була грошова кара. Навіть за вбивство боярина можна було відкупитися грошима. Ні в'язниць, ні кари смерті не було. І, наголосимо, це не тому, що українці нібито такі грошолюбні, як інколи можна почути від недругів української ментальності, а винятково із самої глибини розуміння українцями цінності і самоцінності людського життя. У цьому полягає гуманістичний потенціал давньої української правової системи. Додамо потенціал на той час вищий, ніж у правової системи Європи.

Про це свідчить той факт, що смертна кара була введена на бажання духівництва за закордонними зразками (за часів Володимира Великого), однак незабаром вона мусила бути скасованою, бо не відповідала правовій ментальності українців. Тому найбільшим покаранням була конфіскація майна за вбивство з наміром, за повторну крадіжку, підпал. А те, що пізніше, в литовсько-руську добу, посилення карності, у тому числі і введення карної смерті, мало місце – є наслідком не правової ментальності українців, а наслідуванням західноєвропейських зразків¹⁷.

З визнання людського життя найвищою цінністю впливають й інші риси правової ментальності українського народу: демократизм, відсутність потягу до асиміляції інших народів, неприйняття насильства і зверхності над собою та іншими, що, на думку дослідників, сформувало в українців «примат федеративного начала в організації суспільного життя»¹⁸. На цій підставі С. Грабовський формулює критерії політичних напрямів національної суспільно-політичної думки, серед яких на першому місці – федералістський як спрямований на відродження української державності, на активну політичну дію, на Європу і діалог із Заходом¹⁹.

Що ж до прихильників євразійської концепції (І. Ісаєв, В. Синюков, Ю. Оборотов та інші), слід наголосити, що основна риса тюркської, тобто азійської державності полягає у беззастережній покорі абсолюту. Власне ця риса й обумовила культурно-державне будівництво великоросів, але вона ж ментально відштовхувала українців. У цьому, зокрема, і спостерігається одна з відмінностей у ментальності українців і росіян.

Для ментальності ж українського народу, що сформувався на родючих чорноземах, у сприятливих для життя кліматично-географічних умовах, навпаки, характерний індивідуалізм, поєднаний з ідеєю рівності, поваги до окремого індивіда та його свободи, гостре неприйняття деспотизму й абсолютної монархічної влади. Відповідно, ментальність українського народу є характерною для так званого таласократичного типу

(примат індивідуалізму над колективізмом, домінування матримоніальних відносин із відповідними традиціями примату права)²⁰.

Зазначимо, що сьогодні існує погляд, згідно з яким Україна первинно входила до духовного простору Європи, починаючи з часів Київської Русі та польсько-литовської доби, але Переяславська Рада, точніше, порушення її постанов, «вирвала» Україну із загальноєвропейського контексту та закріпила до іншої цивілізації, що вплинуло на правову ментальність українського народу. З такою думкою погоджується Р. Додонов, підтверджуючи ментальну близькість і співзвучність європейських і українського народів. Водночас він наголошує на необхідності звільнення від ілюзій щодо швидкості встановлення повної ментальної відповідності між ними. Адже наявність такого «співзвуччя» не дає підстав для тези про швидке відторгнення у сучасній ментальності нашого народу рис, притаманних ментальності народу російського. Імперський, а після нього і радянський періоди української історії не пройшли даремно для ментальності українського народу²¹.

Такому підходу корелює твердження Ю. Римаренка про те, що занепад Київської Русі, знищення козацтва і гетьманату, запровадження кріпосництва за доби російської колонізації, ганебне рабство у радянський період перекрили європейський шлях розвитку України, що відповідав потребам менталітету нашого народу. «На традиційні українські психоповедінкові архетипи, – зазначає він, – було накладено «євразійську» матрицю світосприймання з абсолютною домінантою тотального підкорення за вертикаллю, котра сягала імперського центру. У створених з азійською жорстокістю алгоритмах життєдіяльності не було місця самодостатній особистості, яка відповідає за історію свого народу та власне життя. Українська етнокультурна ніша зазнала страшної руйнації, нівелювалися споконвічні чесноти (свободи, честі, гідності, сумління тощо)»²².

Таким чином, гуманістичний потенціал правової системи українців має глибокі традиційні корені і повною мірою не використовується. Особливо, якщо мати на увазі контекст функціонування європейського права. Можливість такого використання настане за умови повноправного входження України до європейського співтовариства. Сьогодні ж ми «маємо те, що маємо», відповідно до безглузлого «афоризму» Л. Кравчука – не тому що так «склалося», а тому, що, власне, не маємо тих людей і тих інтерпсихічних стосунків, котрі були б «заряджені» на зміни в напрямі нового ладотворення²³.

Виходячи із вищезазначеного, можна стверджувати, що в числі найголовніших орієнтирів сучасного права України повинні бути утвердження гуманізму, пріоритету інтересів людини, громадянського суспільства перед державою, забезпечення вільної реалізації прав і свобод, демократизація права, правової системи та правозастосовчої практики, відкритість вітчизняної правової системи у взаємовідносинах з правовими системами та юридичними інститутами інших країн.

¹ Філософія права людини / [за ред. Ш. Госепета та Г. Ломанна; пер. з нім. О. Юдіна та Л. Доронічевої]. – К.: Ніка-Центр, 2008. – 320 с. – С. 7.

² Рікер П. Право і справедливість / П. Рікер; [пер. із фр.]. – К.: Дух і літера. – С. 13.

³ Губко О. Т. Психологія українського народу: Наукове дослідження: В 4-х кн. Кн. 1: Психологічний склад праукраїнської народності / О. Т. Губко. – К.: ПВП «Задруга», 2004. – 400 с. – С. 338.

⁴ Гумилев Л. Н. От Руси к России. Конец и вновь начало / Л. Н. Гумилев. – М.: Эксмо, 2008. – 672 с. – С. 12.

⁵ Кононенко В. І. Українська лінгвокультурологія: Навчальний посібник / В. І. Кононенко. – К.: Вища школа, 2008. – 327 с. – С. 252.

⁶ Бачинин В. А. Философия права и преступления / В. А. Бачинин. – Х.: Фолио, 1999. – 607 с. – С. 208.

⁷ Стражний О. С. Український менталітет: Ілюзії. Міфи. Реальність / О. С. Стражний. – К.: Книга, 2008. – 368 с. – С. 319.

⁸ Рыбаков Б. А. Язычество древней Руси / Б. А. Рыбаков. – М.: Наука, 1988. – 782 с. – С. 5.

⁹ Павлюк С. П. Походження українського народу у контексті традиційної культури. Лекції спецкурсу з етнополітології / С. П. Павлюк. – Львів: ПТВФ «Афіша», 2003. – 84 с. – С. 76–77.

¹⁰ Онацький С. Українська емоційність / Є. Д. Онацький // Українська душа. – К.: Фенікс, 1992. – С. 36–48.

¹¹ Цимбалістий Б. Родина і душа народу / Б. Цимбалістий // Українська душа. – К.: Фенікс, 1992. – С. 66–90. – С. 82.

¹² Горський В. С. Біля джерел. Нариси з історії філософської культури України / В. С. Горський. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська Академія», 2006. – 257 с. – С. 87.

¹³ Там само. – С. 85–86.

¹⁴ Янів В. Нариси до історії української етнопсихології / В. Янів; [упоряд. М. Шафовал]. – [2-е вид., перероб. і доп.]. – К.: Знання, 2006. – 341 с. – С. 234.

¹⁵ Там само. – С. 234.

¹⁶ Яценко М. Т. М. І. Костомаров – фольклорист і літературознавець // Костомаров М. І. Слов'янська міфологія / М. І. Костомаров; [упоряд., приміт. І. П. Бетко, А. М. Полотай; вст. ст. Микола Т. Яценка]. – К.: Либідь, 1994. – 384 с. – С. 234.

¹⁷ Там само. – С. 234.

¹⁸ Там само. – С. 26.

¹⁹ Кресіна І. О. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси: (Етнополітологічний аналіз): [Монографія] / І. О. Кресіна. – К.: Вища школа, 1998. – 392 с. – С. 207.

²⁰ Додонов Р. О. Соціально-філософський аналіз процесу формування та функціонування етноментальності: автореф. дис. ... докт. філософ. наук: спец. 09.00.03 / Р. О. Додонов. – К., 1999. – 36 с. – С. 29.

²¹ Там само. – С. 30–31.

²² Римаренко Ю. І. Національний розвій України: проблеми і перспективи / Ю. І. Римаренко. – К.: Юрінком. – 1995. – 272 с. – С. 68–69.

²³ Кісь Р. Фінал третього Риму. Книга друга. Остеронь Азії / Р. Кісь. – Львів: Літопис, 2007. – 506 с. – С. 29.

Резюме

Копельців-Левицька Є. Д. Реалізація гуманістичного потенціалу правової системи України в опозиції правових систем Схід–Захід.

У статті розкривається гуманістичний потенціал правової системи, реалізація якого проявляється уже на ранній стадії розвитку як відображення системи цінностей, що забезпечувала правовий прогрес. Свідомо було обрано для аналізу лише одну із багатьох рис української ментальності – рису доброти, ненасильства, миру. Вона яскраво ілюструє не лише внутрішній потенціал гуманізму правової ментальності українців, але водночас висвічує його на тлі європейської та азійської правової свідомості.

Ключові слова: ментальність, правова система, гуманістичний потенціал, Європа, правова свідомість, євразійська концепція.

Резюме

Копельців-Левицькая Е. Д. Реализация гуманистического потенциала правовой системы Украины в оппозиции правовых систем Восток–Запад.

В статье раскрывается гуманистический потенциал правовой системы, реализация которого проявляется уже на ранней стадии развития как отражение системы ценностей, которая обеспечивала правовой прогресс. Сознательно была выбрана для анализа лишь одна из многих черт украинской ментальности – черта добра, ненасилия, мира. Она ярко иллюстрирует не только внутренний потенциал гуманизма правовой ментальности украинцев, но в то же время высвечивает его на фоне европейской и азиатского правового сознания.

Ключевые слова: ментальность, правовая система, гуманистический потенциал, Европа, правовое сознание, евразийская концепция

Summary

Kopeltsiv-Levytska Y. The realization of humanistic potential of Ukrainian legal system as opposed to legal systems East–West.

The article reveals the humanistic potential of legal system the realization of which appears at the early stage of development as the reflection of system of values that ensured legal progress. There was deliberately chosen only one trait of character of Ukrainian mentality for the analysis – goodness, nonviolence, and piece. It vividly illustrates not only the inner potential of humanism of the Ukrainians legal mentality but also highlights it on the background of European and Asian legal awareness.

Key words: mentality, legal system, humanistic potential, Europe, legal awareness, Eurasianism.

УДК 34(477) (091) (063)

І. В. МУЗИКА

Ірина Володимирівна Музика, кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

СОЦІОЛОГІЧНА КОНЦЕПЦІЯ ПРАВА Ю. С. ГАМБАРОВА

10 червня 2015 р. виповниться 155 років від дня народження Юрія Степановича Гамбарова (Гамбаряна) (1850, м. Тифліс – 1926) – російського, вірменського та українського правознавця і соціолога, доктора права¹. До цього часу не досліджено внесок Ю. С. Гамбарова у становлення і розвиток соціологічного напрямку у вітчизняній правовій думці. Метою статті є дослідження особливостей соціологічної концепції права, розробленої Ю. С. Гамбаровим.

Досі соціологічна концепція права Ю. С. Гамбарова не була предметом спеціального дослідження. Про захоплення ученим соціологією права лише коротко згадувалося у біографічних нарисах та підручниках з соціології права.

Основні результати дослідження. Ю. С. Гамбаров є одним з яскравих представників соціологічного напрямку у вітчизняній правовій думці. Його соціологічна концепція права викладена переважно у таких працях як «Право в его основных моментах» (1898)², «Задачи современного правоведения» (1907)³ та у вступі до першого тому «Гражданского права. Общая часть» (1911)⁴.

Формулювання своєї власної концепції предмету юридичної науки учений розпочав з критики теорії юридичного позитивізму. Зокрема, він спростовував погляди німецьких професорів А. Брінца та Б. Віндшейда, а також багатьох французьких й італійських юристів, які ототожнювали поняття «право» і «закон» та звужували предмет юриспруденції лише до вивчення та коментування текстів законів⁵. Ю. С. Гамбаров також піддав гострій критиці позицію німецьких учених – адептів юридичного позитивізму, які доводили, що предметом юриспруденції не є питання удосконалення й зміни законодавства та критики й